

BGL-konferenciasorozat: rövid történeti áttekintés

Conference Series BGL: a Short History

Seria de conferințe BGL: o scurtă istorie

JENKOVSKY László¹, TARICS Zoltán²

¹ Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Bogoljubov Elméleti Fizikai Kutatóintézete,
Kijev-143, Metrolohicsna u. 14b, UA-03680, RMKI (KFKI), Pf. 49, Budapest, H-1525
jenk@mail.bitp.kiev.ua

² Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Elektronfizikai Kutatóintézete,
Ungvár, Universzitetszka u. 21, UA-88017
tarics1@rambler.ru

ABSTRACT

Since 1997 a conference series called Bolyai–Gauss–Lobachevski is organized with a conference every two years. We present here a short history of this series.

REZUMAT

Seria de conferințe cu numele de Bolyai–Gauss–Lobacevski (pe scurt conferința BGL) a luat ființă în 1997 și de atunci se ține câte o conferință la fiecare doi ani. Prezentăm o scurtă istorie a celor șapte conferințe ținute până în prezent.

BEVEZETŐ

Az első BGL-konferenciát 1997-ben rendezték. A konferencia ötlete a néhai N. A. Csernyikovval a Dubna-Moszkva vonaton (kb. két órás út) történt beszélgetés során merült fel. A megbeszélést tett követte, és az első tudományos fórum később konferenciasorozatát nőtte ki magát. Nyikolaj Alekszandroviics Csernyikov a dubnai Egyesített Magfizikai Intézet Bogoljubov Elméleti Fizikai Laboratóriumának kiváló elméleti fizikusa volt. Különböző kitűnő szaktekintélynek számított az általános relativitáselméletben, a geometriában és a kvantum térelméletben. Feleségével, Natáliával szoros kapcsolatot ápoltak a kazanyi Lobacsevszkij Állami Egyetemmel, gyümölcsöző közös tudományos kutatásokat folytattak annak tudósaival. Nyikolaj Ivanoviics Lobacsevszkij, Nyizsnyij Novgorod szülötte, élete nagy részét a Kazanyi Egyetemnek szentelte, ahol tanult is és munkásságát elkezdte, majd rektora lett. Mindkét város Oroszország szívében, a Volga partján terül el, messze az európai keresztutaktól. Az ott élő emberek jelleme, mentalitása és viselkedése összefonódott az egyedi környezettel.

Lobacsevszkij drámai életét ecsetelve, Csernyikov szenvedélyesen kifejtette:

– Önöket, magyarokat történelmük folyamán ugyanilyen nagy ember gazdagította. Őt Bolyai Jánosnak hívták, és élete ugyanolyan tragikus volt, mint hazánkfiáé. Kötelességünk emlékezni mindkettőjükre!

Elhatároztuk, hogy a konferencia elnevezése *Nemeuklidészi geometria a modern fizikában és matematikában* lesz, vagy röviden BGL, a Bolyai, Gauss és Lobacsevszkij nevek kezdőbetűiből, s ezzel a magyarok és az oroszok együtt méltatnák a nagy elődöt is, mivel Karl Friedrich Gauss neve általában az új geometria megalkotói között említődik. Az elnevezés – akkori reményeink szerint – sok németországi tudós részvételét eredményezte volna a BGL-konferenciákon. Sajnos elvárásunk nem igazolódott: a német kutatók ritka vendégei voltak a konferenciáknak. A rövidítésben a betűk egyszerűen ábécésorrendben vannak. Habár a nemeuklidészi geometria megalkotóinak elsőbbségében eltérő vélemények vannak, mi ebben a kérdésben senkit nem részesítünk előnyben. A konferenciák elnevezései a sorozatban valamennyire módosultak, de a szimbolikus BGL rövidítés megmaradt. Például a legutóbbi *Nemeuklidészi geometria és alkalmazásai* néven futott. A BGL-konferenciák témakörei – a rendezők elképzeléseitől függően – tartalmazták a történelmi as-

pektusokat (Euklidésztől napjainkig), a matematikát és a fizikát, az utóbbi kettő közül hol egyiket, hol másikat kiemelve.

Aláhúzzuk, hogy a szigorúan vett matematikai és fizikai tartalomon kívül a konferenciáknak speciális „humán” és „kulturális” jellegük volt a klasszikus tudomány és az öreg kontinens szellemében, ami különbözött az úgynevezett globalizációtól. A BGL ebben a változó világban úgyszintén hidat képez a kelet és a nyugat között. A konferenciákon a résztvevők száma stabilan 50 körül mozgott. Az első konferenciától startolva két évenkénti fórumokra került sor Európa-szerte. Ez alól a harmadik konferencia kivétel volt, amikor három évvel a második után, 2002-ben, Bolyai János születésnapjának 200. évében került sor a rendezvényre.

Alább röviden taglaljuk a hét, eddig megrendezett BGL-konferencia rövid történetét, összesítve mintegy 15 évet.

I. UNGVÁR-UZSGOROD (TRANSCARPATIA-KÁRPÁTALJA, 1997)

Az első BGL helyéül a kárpátaljai Ungvárt (ma: Uzsgorod, Ukrajna) választottuk, ahol a szerzők egyike (J.L.) született és tanult a helyi egyetemen. Kárpátalja négy országgal határos, beágyazódott a nyugati (magyar és német) és a keleti (szláv) kulturális környezetbe, magába szívta hatásukat, szimbolikusan összekapcsolta Bolyai, Gauss, Lobacsevszkij és követőik hagyatékát. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia helyi Elektrofizikai Kutatóintézete (EFKI) nagy odaadással szervezte meg az első BGL-konferenciát. A megnyitón felavatták N. I. Lobacsevszkij mellszobrát, az ismert ukrán szobrász V. Fedicsev alkotását, a kijevi résztvevők ajándékát. Spenik Ottó, az EFKI igazgatója, ma az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia rendes, valamint a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja és az intézet tudományos titkára (T.Z.) a helyi szervező bizottsággal együtt kitűnő feltételeket biztosítottak a konferencia munkájának, aktívan kivették részüket az ebédekkel és vacsorákkal egybekötött kirándulások szervezésében Nagydobronya és Péterfalvára. Valószínűleg ez volt az első alkalom, hogy a II. világháború befejezése után a szomszédos Kárpátalja és Erdély fizikusai, valamint matematikusai, akik kevesebb mint 100 km-re vannak egymástól (persze egy határral elválásztva), találkozhattak, megbeszélhették közös kulturális örökségüket. Oroszországot két ismert fizikus, N. A. Csernyikov és A. A. Tyapkin – mindketten Dubnából – képviselte.

Az első és a következő BGL-konferenciák szempontjából meghatározó fontosságú volt a Magyar Tudományos Akadémiának, valamint Lovas István professzornak, ezen akadémia rendes tagjának a támogatása. Lovas István a többi BGL-konferenciák szervezésében is aktív szerepet vállalt. Az első BGL-konferencián elhangzott előadásokat az [1]-ben publikálta.

II. NYÍREGYHÁZA (MAGYARORSZÁG, 1999)

A második BGL-találkozót – Szabó Árpád professzornak, az ungvári magyar tannyelvű középiskola (a rendszerváltás előtt még Zalka Máté nevét viselte, ma Dayka Gáborét) néhai fizikatanárának köszönhetően – az akkori Bessenyei György Nyíregyházi Főiskolán rendezték meg, amelynek abban az időben ő már tanára volt. A helyi szervezőbizottság Hadházy Tibor docens, tanszékvezető irányítása alatt biztosította a szükséges feltételeket (konferenciaterem, olcsó szállás és étkezés), melyeknek köszönhetően a konferencián széleskörű részvétel alakult ki mind keletről (Románia, Ukrajna, Fehéroroszország, Oroszország), mind nyugatról (Olaszországból A. de Alfaro (Torinó) és M. Tonin (Padova), Japánból H. Terazawa (Tokió), Norvégiából Csernai László (Bergen) és sokan mások. Elsősorban Erdély, Bolyai János szülőhelye, képviselte magát jeles szakértőivel, köztük Benkő Samuval és a közelmúltban elhunyt Toró Tiborral, tudománytörténészekkel. A konferencia résztvevője volt a kitűnő, világszerte elismert, élete nagy részében Bolyai János hagyatékát kutató és feldolgozó, 2006-ban elhunyt marosvásárhelyi Kiss Elemér. Ő volt a Bolyai kéziratok legavatottabb szakértője, s ezen nehezen olvasható hagyatékról könyvet írt, amelyben nemcsak az új geometriát, hanem Bolyai számelméleti kutatásait is elemezte. A könyv két magyar kiadást ért meg, lefordították angolra is, és mára bibliográfiai ritkaságnak számít. Két kiváló ember, nevezetesen Nyikolaj Csernyikov és Kiss Elemér, Lobacsevszkij és Bolyai követői, a BGL-2-n találkozott Nyíregyházán, sajnos először és utoljára. Hosszú és súlyos betegség után, egy és ugyanazon évben mindketten meghaltak.

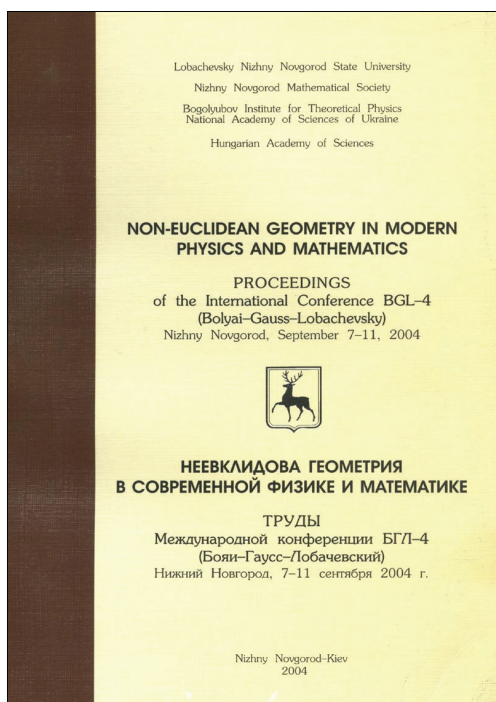
A második BGL fórum Nyíregyházán újból megerősítette a BGL-konferenciák egyetemes és humánus szellemét. A kulturális program része volt a híres tokaji borvidék felkeresése. A konferencia előadásainak anyagai Lovas István professzor erőfeszítése nyomán az Acta Physica Hungarica [2] két számában jelentek meg.

III. MAROSVÁSÁRHELY – TÂRGU MUREŞ (ERDÉLY, ROMÁNIA, 2002)

A 2002-es évben széleskörűen méltatták Bolyai János születésének 200. évfordulóját. A Magyar Tudományos Akadémia augusztusban nagy Bolyai-konferenciát rendezett Budapesten. Az évforduló méltatásaként a III. BGL-konferencia 2002 júliusában, három év múlva az előző fórum után Marosvásárhelyen zajlott. Bolyai János Kolozsváron (Klausenburg, Cluj Napoca) született, ám még gyerekkorában apja Marosvásárhelyre költözött, ahol a Református Kollégium matematika, fizika és kémia professzora lett. Itt telt el János ifjúkora. Ide tért vissza meghalni, hagyatékul hagyva 14000 oldalnyi matematikai kéziratot, ami a Teleki Tékában található.

Csegzi Sándor, Marosvásárhely alpolgármestere, valamint Lovas István akadémikus Budapestről-Debrecenből voltak a BGL-3 főszervezői. Az erdélyi magyar Sapientia Egyetem, a Magyar Tudományos Akadémia és a város önkormányzata támogatták a konferenciát. A résztvevők többsége Romániából, Magyarországról, Ukrajnából, Oroszországból és Fehéroroszországból érkezett, azonban voltak tudósok távolabbi országokból is, például Japánból. A konferencia léghőjét a két Bolyai – apa és fia – szellemisége határozta meg. A résztvevők meglátogatták a családdal kapcsolatos emlékhelyeket, köztük sirukat a belvárosi temetőben. A kikapcsolódást a környező falvakba tett kirándulás jelentette, ahol a konferencia résztvevői megismerkedtek az ottani székelyek, a „magyar kozákok” életével, kézművességével. A konferencia anyagai a [3]-ban jelentek meg.

IV. NYIZSNYIJ NOVGOROD (OROSZORSZÁG, 2004)

Közép-Európából a BGL északkeletre települt, Oroszországba. A IV. konferenciát (www.unn.ru/bgl4) a Lobacsevszkij nevét viselő Nyizsnyij Novgorodi Állami Egyetem rendezte meg. A konferencia főszervezője Grigorij Polotovszkij professzor volt, s őt aktívan támogatta az egyetem rektora, Roman Sztrongin professzor.

A résztvevők élvezték a szívélyes orosz vendégfogadást, a magasszintű előadásokat, különösen a matematikai fizika témaköréből, amelyben az orosz tudósok sok nagyszerű eredménnyel büszkélkedhetnek. Az Oroszország szívében megrendezett konferencián szép számmal vettek részt a magyarok. Leküzdötték a vízumakadályt, a magas utazási díjakat és a médiában sugallt előítéleteket, s ezzel bizonyították a kelet és a nyugat között létező kulturális kapcsolatok életképességét és folytonosságát, valamint kölcsönös elismerését fontosságuknak a BGL hagyatékban. Városnézéskor a tudósok megismerkedtek Ny. I. Lobacsevszkij emlékhelyeivel. A volgai hajókirándulás során a legendás Nyizsnyij Novgorod hatalmas Kremlje teljes nagyságában kitarulkozott. A BGL-4 konferenciagyűjteménye [4] magas nivójú matematikai és elméleti fizikai cikkeket, valamint tudománytörténeti írásokat tartalmaz.

V. MINSZK (FEHÉROROSZORSZÁG, 2006)

Habár Fehéroroszország méreteiben a kisebb országok közé tartozik, nagyszámú matematikus- és fizikusközségekkel rendelkezik, amelyek elsősorban Minszkben koncentrálódnak, de megtalálhatók az ország más városaiban is. Jurij Kurocskin professzor, a Fehérorosz Nemzeti Tudományos Akadémia Sztjepanov nevét viselő Fizikai Kutatóintézetének igazgatóhelyettese, aki majdnem mindegyik előző BGL-konferencián ott volt, meghatározó szakembernek számít a geometria és az elméleti fizika terén. Viktor Regykov matematikus, az említett intézet munkatársa, a BGL-5 szervezőbizottságának elnöke, J. Kurocskin teljeskörű támogatása mellett sokat tett annak érdekében, hogy 2006 októberében Minszktől kb. 40 km-re, az akadémia Iszlucs szanatóriumában meg rendezték a konferenciát (www.dragon.basnet.by/bgl5). Ugyanúgy, mint az előző konferencián, itt is a szervezők olcsó szállást és étkezést tudtak biztosítani a résztvevőknek. Az előadások szintén magas színvonalúak voltak. Sok tudós képviselte Fehéroroszországot és a környező államokat. A résztvevők kellemes kiránduláson vettek részt, és megismerkedtek Minszk nevezetességeivel. A konferencia után egy nagyformátumú kiadvány [5] jelent meg a konferencia anyagaiból.

VI. DEBRECEN (MAGYARORSZÁG, 2008)

A BGL-6 (www.math.unideb.hu/~bgl6) megrendezésére 2008 augusztusa végén került sor Debrecenben, és a konferenciának a Debreceni Akadémiai Bizottság székháza adott otthont. A szervezést a Debreceni Egyetem Matematikai Intézete vállalta magára. Az intézet igazgatója, Dr. Nagy Péter, a helyi szervezőbizottság alelnöke – Lovas István akadémikus és ezen cikk egyik szerzőjének (J.L.) aktív közreműködése mellett – rengeteg tett azért, hogy a konferencia sikeres és magas színvonalú volt. A résztvevők négy kontinenst képviseltek: Európát Romániából, Ukrajnából, Fehéroroszországból, Oroszországból, Lengyelországból, Csehországból, Olaszországból, Franciaországból, Spanyolországból, Nagybritanniából, Törökországból, Amerikát az USA-ból, Kánadából, Mexikóból, Brazíliából, Ázsiát Japánból, Kuvaitból. Az előadások tudományos szintje magas volt, zömük a matematikát érintette. Több előadás elméleti fizikai témát ölelt fel, néhány pedig tudománytörténeti szempontból volt érdekes. A konferencia záróakordja egy tartalmas etnográfiai kirándulás volt a Hortobágyi Nemzeti Parkba. A konferencia anyagai a Debreceni Egyetem kiadványában [6] jelentek meg.

VII. KOLOZSVÁR – CLUJ NAPOCA (ROMÁNIA, 2010)

A konferenciasorozat újabb fóruma visszatért Erdélybe, Kolozsvárra, megadva a városnak, mint Bolyai János szülőhelyének a tiszteletet. Megjegyzendő, hogy 2010 januárjában mind Marosvásárhelyen, mind Kolozsváron széleskörűen megemlékeztek a nagy tudós halálának 150. évfordulójáról.

A rendezők – közülük elsősorban Néda Zoltánt, Varga Csabát és Mezei Ildikót emeljük ki – mindent megtettek azért, hogy a konferencia magas szintű legyen. Ez teljességgel sikerült is. A BGL-7-nek (<http://bgl.math.ubbcluj.ro>) a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem adott otthont, ahol biztosítva voltak a megfelelő technikai feltételek. A résztvevők mind az öt kontinenst képviselték: Európát Ukrajnából, Fehéroroszországból, Oroszországból, Lengyelországból, Csehországból, Németországból, Olaszországból, Svájcban, Franciaországból, Spanyolországból, Nagy Britanniából, Törökországból, Amerikát az USA-ból, Ázsiát Kínából, valamint Ausztrália is képviselve volt egy tudóssal. Ezen a konferencián is a matematikában elért eredményeket taglaló előadások domináltak. Azonban most sem maradtak el az elméleti fizikai beszámolók, valamint az új geometria megalkotóival kapcsolatos történelmi eszmefuttatások. Egy nagyon szép kiránduláson a konferencia résztvevői megismerkedtek néhány, többségben vagy kisebbségben magyarok által lakott település műemlék templomaival, az egyik Kolozsvárhoz közeli hegyvidék természeti szépségeivel.

A JÖVŐ

Tervek szerint a következő, a 2012. évben megrendezendő BGL-8 nyugatabbra kerül: előreláthatóan az olaszországi Trento ad majd helyet a konferenciának. A még távolabbi jövő szempontjából a résztvevők kifejezték: 1) a kétévenként megrendezendő konferenciasorozatot tovább kell folytatni; 2) a német tudósok szélesebb körű részvétele a konferenciákon kívánatos, valamint kívánatos lenne a jövőben Németországban megrendezni valamelyik BGL-t; 3) a BGL-konferenciák lehetőségei széleskörűek, a fizikai és matematikai előadások számait kiegyenlítettebbé kéne tenni, folytatni kell a tudománytörténeti témákat, és elképzelhetőek a művészettel kapcsolatos előadások is. Végteére is Bolyai János polihisztor volt a szó mai értelmében, több, pontosabban kilenc nyelven beszélt, többek között kínaiul és tibeti nyelven. Játszott hegedűn, képzett vívó volt. Gauss pedig tanulni kezdte az orosz nyelvet, hogy eredetiben olvashassa Puskint (talán Lobacsevszkijt is?). Életük és hagyatékuk lelkesítő!

IRODALOM

1. Non-Euclidean geometry in modern physics and mathematics. Proceedings of the BGL conference in Uzhgorod, edited by L. Jenkovszky, Kiev, 1997.
2. Acta Physica Hungarica, V. 10, № 4 and V. 11, № 1, 2000. Proceedings of the BGL-2 conference in Nyíregyháza, edited by L. Jenkovszky and I. Lovas.
3. Non-Euclidean geometry in modern physics and mathematics. Proceedings of the BGL-3 conference in Marosvásárhely, edited by EP Systema, Debrecen, Hungary, 2003.
4. Non-Euclidean geometry in modern physics and mathematics. Proceedings of the BGL-4 conference in Nizhni Novgorod, edited by L. Jenkovszky and G. Polotovskiy, N. Novgorod–Kiev, 2004.
5. Non-Euclidean geometry in modern physics. Proceedings of the BGL-5 conference in Minsk, edited by Yu. Kurochkin and V. Red'kov, Minsk, 2006.
6. Acta Physica Debrecina, Tomus XLII, redigit by Z. Trócsányi, Debrecen, 2008.